

## **РЕЦЕНЗИЯ**

от доц. д-р Антония Радкова

на дисертационен труд за придобиване на научна степен „доктор на науките”

### **“ТЕХНОЛОГИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО НЕВЕРБАЛНО ДЕЛОВО ОБЩУВАНЕ ПРИ ИЗУЧАВАНЕ НА РУСКИ ЕЗИК В ПРОФЕСИОНАЛНО ОРИЕНТИРАНО ВИСШЕ УЧИЛИЩЕ”**

с автор: доц. д-р Елизавета Капинова

За невербалния компонент отдавна се говори като важен и неотменим за чуждоезиковото обучение, но културната му специфичност и трудността в проучването му, от една страна, и в преподаването и усвояването му, от друга, го правят не особено разработвана тема в методическите изследвания. За невербална комуникация се споменава бегло в Общата европейска езикова рамка като част от социокултурната компетентност, като само се изброяват видовете ѝ и се препоръчва обмислянето кои невербални средства изучаващия чужд език трябва да може да разбира и използва, т.е. вниманието на съставителите на програми, учебници, помагала и др. се насочва към създаването на активен и пасивен невербален минимум. Подобно и положението в Праговото равнище, разработено за руския език, за българския такава разработка няма все още. В учебници и помагала по методика на чуждоезиковото обучение винаги се споменава важността на невербалните средства за комуникация, но не е представена цялостна система за преподаването и изучаването им. Това произтича от две обстоятелства: мимолетността на феномена, невъзможността той да бъде „фиксиран“ и трудността в усвояването му. Допълнителен проблем е културната специфичност на невербалното общуване, която не позволява да се пренасят характеристики и системи за обучение от една култура в друга, тъй като валидното при изучаването на един език не би било валидно при изучаването на друг.

Представеният дисертационен труд на тема: „Технология на обучението по невербално делово общуване при изучаване на руски език в професионално ориентирано висше училище” е посветен именно на тези важни за човешкото общуване и следователно съществени за езиковото обучение невербални средства. Актуалността на темата е обоснована в уводната глава и може да се проследи в логиката на развитието на самото изследване и тя е в ключовото значение на невербалния компонент за човешката комуникация и по-специално в сферата на туризма. За важността ѝ в човешкото общуване говори и масовото ѝ навлизане в последните години в сферата на писмената реч във вид на емотикони,

съкращения, носещи значението на невербални средства, и други подобни явления. За общуването на чужд език невербалните средства са и част от стратегийната компетентност, тъй като невербалният канал придобива особена важност когато при обмяната на информация присъства шум, т.е. проблеми от вербален характер. В този случай невербалните средства могат да компенсират или допълват недостатъчните езикови познания, като позволяват успешно протичане на комуникацията.

Рецензираният дисертационен труд на тема: „Технология на обучението по невербално делово общуване при изучаване на руски език в професионално ориентирано висше училище” има традиционна за подобен вид изследване структура. Той се състои от увод, 4 глави, заключение, библиография и списък на публикациите по темата на дисертацията с общ обем от 257 страници стандартен формат А4, от които същинския текст на дисертационния труд заема 236 страници.

Библиографията включва 330 заглавия на руски, немски и английски език. В края на изследването са приложени публикациите по темата на изследването в България (11 публикации) и в чужбина – Русия, Унгария, Сърбия (10 публикации).

Авторефератът към дисертационния труд съдържа 47 страници и отразява синтезирано и обективно основните теоретични положения и приложните аспекти на защитаваната теза. В него коректно и адекватно на труда са представени в съкратен вид основните положения, както и изводите към всяка една от главите на изследването.

В границите на този обхват и обем докторантката се е опитала да обоснове и защити основните си хипотези и е успяла логично да ранжира основните цели и задачи на представеното ни научно изследване.

Представеният дисертационен труд има ясно изразен научноприложен характер, т. е. изследването е от областта на приложните науки. Отбелязва се определена значимост за педагогическата и специално-педагогическа теория и практика, а приложният характер е пряко свързан с професионално ориентираното обучение по руски език във висшето образование. Безспорният образователен характер на изследването е подкрепен и от социална приложимост на основните резултати.

В увода на изследването на доц. д-р Капинова са представени в най-общ вид теоретичното значение и новаторския характер на дисертационния труд, значимостта му и практическата ценност. Тук са формулирани и обосновани обекта, предмета, работната хипотеза, задачите и използваните методи на изследването. Заложените в увода научни рамки по-нататък се потвърждават от съдържанието на изследването.

Първата глава е посветена на преглед на съществуващата литература по темата на дисертацията. Посочени са психологическите, педагогическите и методическите основи, на които е стъпвала авторката в провеждане на изследването си. Прави добро впечатление, че този преглед на литературата е даден в стегнат вид в рамките само на 27 страници, като обобщено, но максимално изчерпателно доц. Капинова е успяла да се позове и покаже широки познания в областта на методиката и сродни на нея научни дисциплини. В един научен текст подобна лаконичност в цитирането на други е доказателство, че авторът има достатъчно какво сам да ни каже вместо предимно да се „стъпва“ на раменете на гигантите преди него. В първа глава също така се разглеждат отделни направления в изследванията на невербалната комуникация, прави се теоретическа обосновка на използването на невербални средства в учебния процес и се обосновава ролята и мястото на невербалното делово общуване в обучението по руски език и се доказва необходимостта от включване на невербални средства за общуване в системата на обучението по руски език в Колежа по туризъм.

Във втората глава „Методология на изследването“, която също е съвсем кратка, е описана методологията на изследването като коректно са формулирани научните основи на проблема на изследването; характеристика на компонентите на методологията; изследователските средства, използвани за решаване на задачите; етапите на провеждането му и апробацията.

Третата глава „Специфика на невербалното делово общуване в туристическата сфера“ е същностна за изследването. Тя е твърде обемна и включва анализ на разнородни по същността си явления: от културологичен и философски анализ на най-високо абстрактно ниво се стига до конкретни техники в обучението.

В началото ѝ е даден подробен анализ на всички невербални средства, след което се преминава към използването им в различните култури. Авторката анализира отделните видове невербални средства, като върви при представянето на всяко едно от тези средства от общото към частното, от философските и психологически им основи към конкретни прояви в различните култури; към характеристиките им в руския като език цел на обучението и българския като роден език-култура на обучаемите; към спецификацията на използването на всяко едно от тези средство в сферата на туристическото обслужване и завършва с методите и технологиите на тяхното преподаване/усвояване от студентите в Колежа по туризъм. В тази част на изследването са описани и интеркултурните и национални особености на невербалното общуване в областта на международния туризъм.

Най-интересната част от трета глава е съпоставката на използването на

невербалните средства в руската и българската комуникация. Това се прави за първи път спрямо тези две култури и е особено ценно като се има предвид, че няма всеобхватно и системно представяне на тези средства в общуването „лице в лице“ в българския език от типа форма-значение, каквито има за другите езици. Анализирани са жестовете, които използват руснаците и българите в ситуациите, в които се реализира професионалната комуникация в областта на туризма. Съпоставителният анализ е направен по темите „Приветствие“, „Запознанство“, „Привличане на вниманието“, „Сбогуване“, „Съгласие“ и „Несъгласие“, които са професионално обусловени и отразяват етикетното поведение в туристическата сфера. Интересни са категоризациите на съпоставените явления като реалии, ареалии и еквивалентни жестове; извеждането на понятието за невербална интерференция, както и наблюденията върху динамичността на българската пантомимика в сравнение с руската и други, за които е спомогнала възможността авторката да наблюдава особеностите на общуването на българите както отвън (като чужденец), така и отвътре (в резултат на дългогодишно потапяне в българската култура). Анализът на български и руски средства за невербална комуникация в туристическата сфера дават основание на авторката да формулира важни не само за обучението, но и от културологична гледна точка изводи. Освен знание на културно-специфичните особености на страната на изучавания език, които се проявяват с различни паралингвистични средства, тази съпоставка дава основи за по-добро разбиране и на родната култура на студентите.

Във втората част на третата глава „Етикет на невербалното делово поведение в международния туризъм“ са представени възгледите на авторката за етикетното поведение на работещите в сферата на туризма и използването на невербалните средства за целите на обучението. Определени са паралингвистичните особености на етикетното поведение, въз основа на които са очертани параметрите на етикета на невербалното делово общуване, който трябва да владее работещият в сферата на международния туризъм, въз основа на анализа на реалната професионална комуникация на руски език. В резултат на този анализ са обособени нейните й елементи, направена е класификация на средствата за делово общуване на „обслужващия“, въз основа на която са подбрани 8 елемента на етикета на невербалното делово общуване, които трябва да владее специалистът в областта на чуждестранното туристическо обслужване.

В четвъртата глава е представена системата от дейности, насочени към формиране на невербална компетентност на студентите от Колежа по туризъм. До тази система авторката достига чрез анализ и обосновка на подбора на учебния материал; въз основа на теоретичните положения, залегнали в предишните глави се формулира методика на обучението по невербално делово общуване и е предложена система от упражнения за развитие на невербална

делова компетентност. Предложената методика е апробирана и е направен анализ и обобщение на опита на използването в учебния процес на система от упражнения. Авторката отделя специално внимание на техниката на невербална комуникация, тъй като при овладяването ѝ студентите ще могат да се научат да управляват своето собствено невербално поведение.

Системата за обучение на невербална комуникация, предложена в труда, включва следните етапи: запознаване с невербалните средства в битовата сфера на общуване; запознаване с невербалните средства в професионалната сфера; развитие на невербалната комуникативна компетентност на студентите; усвояване на техники на невербалното професионално общуване; усвояване на умения за регулиране на собственото невербално поведение в ситуации на професионално общуване; развитие на умения за преодоляване на комуникативни бариери с помощта на невербални средства.

Системата е много добре методически обоснована и разработена и включва изключително интересни, развиващи и мотивиращи материали, упражнения, ролеви и делови игри, симулации, тестове и др. форми на работа. Формите за работа са предимно интерактивни, поставят обучаемите в активна и творческа роля и предполагат усвояване не само на комуникативни, но и на евристични, социални и екипни умения. Целият теоретичен и съпоставителен анализ, извършен в предишните глави, е намерил една чудесна практическа реализация в тази система за обучение.

Текстът на изследването завършва със заключение, в което е констатирано, че задачите, поставени пред изследването, са решени, и работната хипотеза е намерила потвърждение. В заключението са представени приносите на изследването, които могат да бъдат обобщени в две линии: теоретична и приложна. Теоретичната включва формулиране и аргументиране на постановките за изграждане на невербално делово общуване; предлагане на класификации на невербалните средства за делово общуване и на етикетните невербалните средства в дейността на специалиста в международния туризъм; съпоставителен анализ на невербалните средства на българската и руската комуникативни системи в сферата на чуждестранния туризъм. Приложната включва реализиране на технология на обучението по невербално делово общуване на руски език на студентите от професионално ориентиран ВУЗ.

Бих препоръчала на доц. Е. Капинова да включи български изследвания и да развие изследването не само в посока езика-цел на обучението, но и езика-източник (българския). Това би допълнило съпоставителния анализ на използването на невербалните средства в руската и българската комуникация и би вероятно би дало идеи за разширяване на системата от дейности за обучение по невербална комуникация в сферата на туризма.

Би било полезно също така в текста на изследването да се разграничат изводите, които са общовалидни за чуждоезиковото обучение като цяло от тези, които засягат обучението по език само на бъдещите кадри в сферата на туризъм. Повечето от направените от авторката анализи и констатации са общовалидни и само някои са ориентирани конкретно към този тип професионално обучение.

Посочените препоръки не засягат същността на разработката и не целят да омаловажат представения за обсъждане текст.

Според чл. 76, ал. 1 от Закона за развитие на академичния състав, както и според Правилника за прилагането му и Правилника на СУ „Св. Климент Охридски“ дисертационният труд за придобиване на научна степен „доктор на науките“ трябва да представлява „научно съчинение с теоретични обобщения и решения на големи научни или научноприложни проблеми, които съответстват на съвременните постижения и представляват значителен и оригинален принос в науката“. Изискванията на закона са също така дисертационният труд да е подготвен самостоятелно и да не повтаря темата и значителна част от съдържанието на труда, за който е получена образователната и научна степен „доктор“.

Смятам, че трудът на доц. д-р Елизавета Капинова отговаря на тези законови изисквания, тъй като:

1. без съмнение е оригинален и самостоятелен – предложената за защита теза не е разработвана досега и изцяло принадлежи на авторката, като количественото съотношение между литературния обзор и анализа на собствените резултати е в полза на последния, което говори за високата изследователска стойност на разработката;
2. не повтаря темата, съдържанието или части от труда („Професионално-деловата игра в обучението по професионално общуване на руски език на студенти-нефилолози“), за който е получена образователната и научна степен „доктор“;
3. представлява научно съчинение с теоретични обобщения в областта на изследването на невербалната комуникация и в частност межкултурните различия в невербалната комуникация, сравнението използването на невербалните средства в руската и българската култура и спецификата на невербалното общуване в професионалната сфера (които са представени предимно в III глава);
4. предлага решения на важни научноприложни проблеми, тъй като в труда (по-специално в IV глава) е обоснована, апробирана и внедрена в практиката на обучението системата от дейности, насочени към

формиране на невербалната компетентност като част от комуникативната и други важни за реализацията съвременните туристически кадри компетентности;

5. съответства на съвременните постижения в областта на чуждоезиковото обучение, тъй като поставяните в изследването проблеми са актуални и значими, а предлаганите методически решения са евристични, интерактивни, развиващи и мотивиращи;
6. представляват значителен и оригинален принос в една сравнително слабо разработвана в България област на науката като изследването на невербалната комуникация и в практиката на обучението по чужд език във висшите учебни заведения.

Гореизложеното ми позволява да направя извода, че по своята теоретична и научноприложна стойност, оригиналност и приносни моменти трудът на Елизавета Капинова отговаря на всички условия за придобиване на научната степен „Доктор на науките“. Предлагам на Научното жури да подкрепи с положителна оценка обсъждания дисертационен труд и да предложи на Факултетния съвет на Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“ да гласува за присъждане на Елизавета Капинова на научната степен „Доктор на науките“ в област шифър 1 – „Педагогически науки“, професионално направление шифър 1.3 – Педагогика на обучението по чужд език (методика на обучението по руски език).

30.04.2012

София



доц. д-р Антония Радкова